

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. ІВАНА ФРАНКА

На правах рукопису

ПАСЛАВСЬКИЙ
Ігор Іванович
**ДЕРЖАВОТВОРЧІ ФУНКЦІЇ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ**

23.00.02 — політичні інститути та процеси

Автореферат
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата політичних наук

32.001

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00420372 (1)

№ 70.423
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. ІВАНА ФРАНКА

На правах рукопису

Паславський Ігор Іванович

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

23.00.02 - політичні інститути та процеси

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата політичних наук

Львів - 1996

Львів ім. В. Стефаника
АН України

Робота виконана на кафедрі української преси Львівського державного університету ім.І.Франка

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Здоровега Володимир Йосипович

Офіційні опоненти: доктор політичних наук
Вівчарик Михайло Миколайович
кандидат історичних наук
Романюк Мирослав Миколайович

Провідна організація: Український лісотехнічний університет

Захист відбудеться 28 березня 1996 року о 15 год. 30 хв. на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д.04.04.04. з політичних наук при Львівському державному університеті ім.І.Франка за адресою: 290602, м.Львів, вул. Університетська, 1.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського державного університету ім.І.Франка (Львів, вул Драгоманова, 5).

Автореферат розіслано 28 лютого 1996 року.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради,
кандидат філософських наук

Денисенко В.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Україна переживає складний, суперечливий і динамічний етап. Перед українським народом стоїть триєдине завдання: розбудувати самостійну, незалежну державу, здійснити перехід від посттоталітарного закритого до цивілізованого демократичного суспільства та переорієнтувати планову державну економіку на ринкову соціальну. Процес еволюційних змін таких масштабів вимагає величезної концентрації інтелектуального потенціалу нації, матеріальних, політичних ресурсів, згуртування найширших верств населення, а також напрацювання наукового обґрунтованих, логічно вмотивованих теорій.

У сучасній політології все більше утверджується думка про засоби масової інформації як про органічну й невід'ємну складову частину політичного процесу. Дослідники слушно вважають, що політика є тією сферою діяльності, яка чи не найбільше відчуває потребу у спеціальних засобах інформаційного обміну. Без них сьогодні важко уявити функціонування політичної системи суспільства. Саме з допомогою засобів масової комунікації реалізуються зв'язки між різними носіями влади, між державою та її громадянами.

Це загальна закономірність розвитку демократичної політичної системи, громадянського суспільства. Звідси випливає поширена нині думка: хто володіє важливою суспільно-політичною інформацією, той має реальну владу. Однак в історії того чи іншого народу є такі моменти, коли засоби масової інформації через об'єктивні причини виходять на перший план, вносячи кардинальні зміни в суспільну свідомість, спонукаючи широкі кола людей до дії, нерідко замінюючи собою відсутні або не сформовані до кінця нові політичні структури.

Такий процес відбувався на очах нашого покоління, у пам'яті якого ще свіжі враження від так званої перебудови і її складової частини - гласності. Не меншою є роль засобів масової інформації, зокрема національної преси, у період відродження української державності.

Роки становлення незалежності для українського народу - це ціла епоха, яку характеризують масштабні зміни в геополі-

літичній орієнтації, у політичній системі, в економічній, культурній, соціальній сферах. Суверенна українська держава фактом свого існування підтверджує незнищенність української національної ідентичності, переконує в незаперечній закономірності вікових прагнень українського народу до державності та незалежності як єдиного безальтернативного гаранту завершення національного розвитку.

Преса, як й інші засоби масової інформації, азовує, не бере прямої, безпосередньої участі у становленні та розбудові молодшої держави. А нині вживаний, досить поширений вислів "преса - четверта влада", який утвердився з ініціативи публіцистів як продукт їх творчого мислення, є метафоричним, образним тлумаченням ролі преси в демократичному суспільстві. Преса не є владою у повному, прямому розумінні цього слова. Вона, по-перше, не має відповідних органів правління, по-друге, не приймає політичних та державних рішень, які обов'язкові до виконання, по-третє, не видає законів, декретів, по-четверте, не зобов'язує нікого до виконання цих законодавчих актів і, по-п'яте, не притягає до відповідальності за ігнорування чи свідоме порушення чинного законодавства.

Разом з тим преса й справді має владу. Але специфічну, ту, яку не відразу можна відчуті і яку не так легко виявити. Влада преси, радіо та телебачення - це влада слова, надрукованого в газеті чи переданого в ефір, яке інформує громадськість, впливає на формування політичної культури, політичної свідомості, політичної ідеології. Преса є одним із визначальних чинників формування громадської думки, а відтак важливим чинником влади.

Констатувати відповідну роль преси в процесі державотворення можна лише після чіткого наукового обґрунтування концепції та ролі ЗМІ в політичній системі демократичного суспільства. Во власне через елементи політичної системи реалізуються важелі впливу ЗМІ, через елементи політичної системи слово трансформується в конкретну дію, у конкретне політичне рішення, у нормативний документ, в економічні, політичні та соціальні програми. "Вудівництво демократичної держави, - зазначає професор В.Здоровага, - немислиме без чітких уявлень про якісне нове в цивілізованих країнах місце mass media у політичній

системі суспільства"¹.

Таким чином, актуальність даного дослідження обумовлена нагальною потребою не тільки осмислити сучасний державотворчий процес в Україні, місце в цьому процесі друкованих засобів масової інформації, але й на основі вивченого досвіду спрогнозувати вплив національних мас-медіа на політичне майбутнє України.

Об'єктом дослідження є складні й суперечливі процеси державотворення в Україні і роль у цих процесах періодичної преси. Автор детально проаналізував понад 80 періодичних видань від загальнодержавних до регіональних та місцевих, зосередивши особливу увагу на тих, які широко, ґрунтовно та всебічно висвітлюють політичні події й процеси державного будівництва. Це, насамперед, широковідомі видання журнального типу: "Політика і час", "Політологічні читання", "Політична думка", "Республіканець", "Універсум", "Сучасність", "Трибуна", "Тенеза", "Віче". А також газети "Голос України", "Вісті з України", "Урядовий кур'єр", "Молодь України", "Час/Time", "Бисокий Замок", "Ленінська молодь" (з квітня 1991 року "Молода Галичина"), "Вечірній Київ", "Пост-Поступ", "Акцент", "За вільну Україну", "Східний часопис", "Самбірські вісті" та ін.

Предметом дослідження є політологічний аспект діяльності значної кількості різних за характером періодичних видань, наукове вивчення їх ролі у політичній системі молодої, ще до кінця не сформованої держави, основні принципи та закономірності впливу ЗМІ на процес державного будівництва. Специфіка цієї дисертації полягає в тому, що автор, вивчаючи різні політичні інститути, акцентує увагу на такому феномені як друковані засоби масової інформації. Національні мас-медіа розглянуто не як самостійну систему, а саме через політичну систему суспільства, через їх участь у процесі державотворення. Таким чином, серцевиною дослідження є політологічний аспект функціонування ЗМІ на початковому, а відтак найбільш відповідальному етапі відродження української держави.

1. Здоровега В.И. Научно-теоретичні основи функціонування журналістики в умовах розбудови суверенної демократичної України // Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України: мат. наук.-практ. конф. - Львів: Світ, 1993. - С. 12.

Мета дисертації - науково осмислити концептуальні засади функціонування ЗМІ в політичній системі демократичної держави в період її формування й утвердження; через органічний зв'язок ЗМІ з кожним компонентом політичної системи розкрити важелі впливу преси на будівництво суверенної, демократичної, правової держави; виявити оптимальні форми співпраці владних структур і преси, специфіку проведення політики держави щодо ЗМІ з метою забезпечення домінування українських ЗМІ в інформаційному просторі України.

Відповідно до поставленої мети накреслено такі завдання:

- з'ясувати місце та роль засобів масової інформації в політичній системі українського суспільства;
- виявити взаємовплив преси і кожного компонента політичної системи через обмін, циркуляцію інформації, формування громадської думки, інтерпретацію та коментування прийнятих політичних рішень;
- виявити специфічні функції преси на етапі розбудови й утвердження молодого української держави;
- простежити розвиток української політичної думки щодо формування самостійної, незалежної української держави в публіцистиці провідних політичних діячів, керівників вивольних змагань українського народу, ідеологів українського націоналізму та видатних журналістів на шпальтах західноукраїнської періодики першої половини ХХ століття;
- дослідити еволюцію засобів масової інформації в період перебудови, роль у ній самвидавницької періодики;
- з'ясувати основні підходи сучасної української періодики до принципу розподілу влади; створення української армії та військово-морських сил; державного устрою України;
- визначити позицію різних груп української преси, на які поділяються друковані засоби масової інформації залежно від джерел фінансування та засновників (співзасновників), в питаннях державного будівництва;
- виявити оптимальні напрями співпраці владних структур та засобів масової інформації, які забезпечать економічний аспект свободи преси.

Джерельна база роботи. Основу дисертаційної роботи становлять дослідження українських та зарубіжних авторів, які

репрезентують різні галузі науки, наукові розвідки, присвячені проблемі державного будівництва і ролі в ньому засобів масової інформації, а також наукова та публіцистична спадщина провідних українських мислителів, політичних лідерів та ідеологів національно-визвольного руху.

Важливим джерелом є законодавчі акти, що визначають правове поле функціонування засобів масової інформації, забезпечують та гарантують свободу слова в Україні.

Широко використано офіційні документи: постанови й ухвали Верховної Ради, Кабінету міністрів, укази Президента, матеріали Міністерства у справах преси та інформації.

У дисертації використано офіційні статистичні дані та результати соціологічних досліджень, програмні документи політичних організацій і матеріали міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій.

Опрацьовано матеріали широкого спектру західноукраїнської публіцистики першої половини ХХ століття, партійно-радянської та неформальної преси, а також сучасної газетної та журнальної періодики.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- вперше зроблено спробу визначити концептуальні засади функціонування ЗМІ в політичній системі демократичного суспільства періоду його становлення;

- з'ясовано місце та роль ЗМІ у структурі політичної системи, механізм впливу преси на процес державного будівництва молодшої української держави;

- на підставі аналізу української публіцистики докомуністичного періоду, публіцистики українського підпілля 40-50 років ХХ століття та сучасної української преси простежено стрижневу лінію національної преси - курс на будівництво суверенної держави;

- визначено роль та значення, зрештою, місію самвидавської періодики в руйнуванні ідеологічних марксистсько-ленінських догм, стереотипів щодо радянського способу життя та радянської політичної системи;

- розглянуто та критично оцінено з погляду політології та теорії публіцистики актуальні аналітичні матеріали української сучасної періодики;

- проведено поділ друкованих засобів масової інформації на шість великих груп на основі джерел їх фінансування та в'ясовано вплив кожної із цих груп на процес державотворення;

- окреслено основні заходи законодавчої та виконавчої гілок влади щодо державної підтримки засобів масової інформації, створення сприятливих умов для домінування національних ЗМІ в інформаційному просторі України.

Наукова розробка теми. Проблема державного будівництва й утвердження суверенітету сьогодні є провідною, пріоритетною темою ґрунтовних праць українських вчених різних наукових галузей: політологів, юристів, філософів, істориків, географів, економістів, психологів та соціологів.

Сукупність та функції сучасних перехідних держав, що орієнтуються на соціальну демократію та загальнолюдські принципи права, з максимальним урахуванням новітніх наукових концепцій щодо сучасних державно-правових явищ виразно сформульовані у творчому доробку П.Рабіновича¹.

Національна свідомість, сформована на базі національної ідеї, як одна із духовних підвалин державотворення, питання концепції державотворення, а також проблеми державного устрою України є предметом досліджень А.Пашука². Національному феноменові в контексті українського державотворення, обґрунтуванню необхідності поєднання інтересу і завдань політичної модернізації України присвячене монографічне дослідження Ю.Римаренка³. Ідейні засади консолідації українського суспільства в перехідний період його розвитку висвітлили С.Пирожков та П.Ситник⁴. Відомий український географ Ф.Заставний⁵ дослідив акту-

1. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави.-Бородянка, 1993.-176 с.; Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави.-Вид.2-е зі змін та доп.-К.,1994; Рабінович П.М. Про сутність сучасної української держави: Теоретико-методологічні зауваги//Республіканець.-1993.-№ 6.-С.48-50.

2. Пашук А.Деякі питання державотворення в Україні// Республіканець.-1993.-№ 7-8.-С.3-14; Пашук А.Ідея федерації і України//Республіканець.-1994.-№ 3-4.-С.124-127; Пашук А. Деякі питання концепції державотворення в Україні М.Грушевського// Республіка.- 1995.-№ 1.-С.30-38.

3. Римаренко Ю.І. Національний розвій України: проблеми і перспективи.- Київ: Юрінком, 1995.- 272с.

4. Пирожков С., Ситник П. Консолідація українського суспільства: ідейні засади // Віче.- 1995.- № 4.- С.16-26.

5. Заставний Ф.Д. Населення України.-Львів: МП "Край". ТУМ ім.Т.Шевченка "Просвіта",1993.-224с.

альні питання динаміки чисельності й розміщення населення, певні аспекти національно-культурного відродження України, політичні права і національно-культурні свободи національних меншин.

Успішною спробою осмислення етнографічного розвитку України, формування української етнічної території є колективний доробок вчених-істориків¹. На проблему розбудови й утвердження суверенітету держави спроектований підручник "Теорія та історія світової і вітчизняної культури", керівником авторського колективу якого є Н.Горбач².

"Білі плями" в історії українського народу, проблеми між-національних відносин висвітлені в низці наукових праць І.Кураса³. Етнонаціональну політику в нових історичних умовах, місце і роль національних меншин у розбудові суверенної держави, формування національної самосвідомості досліджує М.Бівчарик⁴. Низку змістовних науково-публіцистичних праць з проблем державотворення в Україні опублікував О.Гринів⁵.

Руйнівну, антинаціональну політику русифікації України, її вплив на деморалізацію українського народу, на нівелювання національно-державної самобутності розкриває у низці ґрунтовних праць В.Лизанчук⁶.

1. Етнографія України/ За ред. Макарчука.- Львів: Світ. 1994. -517с.

2. Теорія та історія світової і вітчизняної культури/ Н.А.Горбач - кер. авт. кол.- Львів: Каменяр. 1992.

3. Курас І.Ф. Правда без "білих плям"//Трибуна лектора.-1988.-№ 4.-С.35-47. Етнонаціональний розвиток України: Терміни, визначення, персоналії/ Відп. редактори: Ю.І.Римаренко, І.Ф.Курас.-К..-1993.

4. Бівчарик М. Національна ідея в розбудові незалежної держави// Розбудова держави.-1993.-№ 11; Бівчарик М. Етнонаціональна політика на етапі українського державотворення// Розбудова держави.-1994.-№ 10; Бівчарик М. Українці у віті: східна і західна діаспора// Український історичний журнал.-1993.-№ 11-12.

5. Гринів О.Традиціоналізм - ідеологія державотворення?//Молодь України.-1995.-20 липн..21 липн.,25 липн.; Гринів О.Національна гідність у недоколонізованій Малоросії//Молодь України.-1995. -11 серп.; Гринів О.Маніфест неосталінського реваншизму,або Пролозичії до одного проекту української Конституції//Молодь України. - 1995.-12 жовт. та ін.

6. Лизанчук В.В. Засоби масової інформації про русифікаторську політику в Україні.-У 2-х част.-Львів: ЛДУ, 1993; Лизанчук В.В. Навічно кайдани кували:Факти, документи, коментарі про русифікацію в Україні.-Львів. Ін-т народознавства НАН України, 1995. -416с.

Вагомим внеском в українську політичну науку є підручник для студентів університетів "Політологія" за редакцією О.І.Семківа¹, у якому розкрито основні віхи становлення й розвитку ідеї національної державності та демократії, висвітлено еволюцію політичної думки в Україні, зосереджено увагу на ідеї національного відродження України.

Проте, фундаментального, ґрунтового дослідження, присвяченого концепції функціонування засобів масової інформації в політичній системі суспільства, на жаль, в Україні немає. Лише окремі її аспекти висвітлює у курсі лекцій для студентів-журналістів професор А.Москаленко. Досі ніхто з науковців детально не з'ясував місця та ролі ЗМІ в структурі політичної системи, взаємозв'язку і взаємовпливу преси та кожного окремого компонента політичної системи демократичного суспільства.

Вперше спробу осмислити досвід ЗМІ в утвердженні молодій українській держави зробили в жовтні 1992 року учасники науково-практичної конференції "Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України", організаторами якої були Верховна Рада та Спілка журналістів України².

Частково тему даного дослідження порушили також учасники Всеукраїнської науково-теоретичної конференції "Українська періодика: історія і сучасність"³. Її розробляли і співробітники Науково-дослідницького центру періодики при Львівській науковій бібліотеці ім. В.Стефаника Національної академії наук України⁴. Здебільшого, в цих працях зроблено акцент на історичному аспекті досліджуваної нами проблеми. Роль національно-патріотичної журналістики України другої половини XIX - першої чверті XX століття у пробудженні національної свідомості українського народу, тематику та зміст згаданих видань дослідив І.Крупський⁵. До найуспішніших спроб досягнути роль за-

1. Політологія/За ред. О.І.Семківа. - Львів: Світ, 1994. - 416с.

2. Див.: Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України: Збірник матеріалів науково-практичної конференції. - Львів: Світ, 1993. - 156 с.

3. Українська періодика: історія і сучасність: тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф. (9-10 грудня 1993 р.) Ред. кол.: М.М.Романюк (від. ред.) та ін. - Львів, 1993. 272 с.

4. Збірник праць науково-дослідницького центру періодики/ Ред. кол. М.М.Романюк (відп. ред.) та ін. - Львів, 1994. - Вип.1. - 294 с.

5. Крупський І.В. Національно-патріотична журналістика України (друга половина XIX перша чверть XX ст.) - Львів: Світ, 1995. - 184 с.

хідноукраїнської преси 20-30 рр. ХХ століття у формуванні державного мислення і української політичної думки зараховуємо науковий доробок С.Костя¹. Ролі інформації як феномену розвитку нації, впливу інформації на інтелектуальний потенціал нації, на процес державотворення присвячені наукові праці С.Вовканича².

Серед українських науковців у діаспорі насамперед хочемо виділити Івана Кедрина³, який доступним для найширшої читачької аудиторії стилем сформулював основні концептуальні положення функціонування ЗМІ, зокрема преси, у вільному, за словами вченого, світі.

Грунтовними, безумовно, є дослідження західних науковців щодо місця та ролі преси в демократичному суспільстві. Серед них відзначимо праці Теда Сміта, Джеймса Дікіна, Майкла Робінсона та Нормана Орнштейна⁴. Правда, об'єктом їх дослідження є лише критичний аспект діяльності ЗМІ стосовно виконавчої влади та свідоме маніпулювання ЗМІ громадською думкою. Значно ширше досліджують проблему В.Шрамм, Т.Петерсон, Д.Мерілл, Е.Денніс та Р.Бекман⁵, які визначають основні засади функціонування вільної преси та їх роль у суспільстві як інформаційної загальнодержавної трибуни. Змістовними є дослідження французького професора П.-І.Шероля, який зосереджує увагу на ролі інформації у сучасному постіндустріальному суспільстві, а також на некомпетентності журналістського корпусу, на комерцій-

1. Преса боротьби й ідей: Західноукраїнська публіцистика першої половини ХХ століття/ Упоряд. С.Кость.- Львів, 1994.- 526 с.; Кость С. Західноукраїнська преса 1900 - початку 50-х років//Збірник наук.праць кафедри укр. преси.-Львів, 1995.- 222 с.

2. Вовканич С. Національна еліта та інтелектуальний потенціал державотворення.- Львів: Ін-т регіонал. дос-жень НАН України, 1995.- 85 с.; Вовканич С. Інформація - фактор правди і неправди // Українське слово.- 1992.- 26 трав.; Вовканич С. Інформаційна мобільність нації як українська ідея// Політологічні читання.- 1994.- N 4.-С.115-142.

3. Кедрин І. У межах зацікавлення//Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1986.

4. Див.: Роль преси//США: економіка, політика, ідеологія.- 1993.-N 1.-С.69-82.

5. Siebert F., Theodore P., Schramm W. Four theories of the press.-Chicago, 1973. Merrill J. The media and government should not be adversaries //Everette D., Merrill J. Media debates New York London, 1991.-P.20-26. Denniss E.,Merrill J. Media debates. - New-York-London, 1991.- 214p.

ній вигоді джерела інформації.

Проблему функціонування ЗМІ як складової частини політичного процесу розробляють сучасні, широко цитовані нами, українські політологи І. Двюбко, В. Кремень, Є. Вазовкін, а також російські політологи В. Согрін¹, Г. Шахназаров², К. Гаджиев³, В. Пугачов⁴.

Разом з тим ми можемо навести приклади декількох наукових праць політологів, які не до кінця розуміють природу та основне призначення засобів масової інформації. Зокрема, С. Таран у загальному змістовній статті "Три рівні української політики"⁵ звинувачує українську журналістику в тому, що вона "товчється лише в царині "політики - тепер" і тим нібито лише підтверджує свою провінційність. Подібне звинувачення є більш ніж дивним передусім з того погляду, що, власне, інформувати про найважливіші події сьогодення є, було і завжди буде основним призначенням журналістики. Без оперативної інформації журналістика немислима. Зрештою, варто також чітко розрізняти основні функції щоденної загальнополітичної газети і науково-теоретичного журналу. Ці видання, як відомо, виконують "ещо різні завдання і мають різну за інтелектуальним рівнем автуру.

Проблему співпраці та функціонування двох важливих інститутів - преси і влади - в умовах демократії досліджували такі науковці, як А. Москаленко⁶, В. Здоровага⁷, А. Чічановський, В. Шкляр⁸. Серед російських науковців варто виділити Є. Про-

1. Согрін В. В чем сила политической системы США // Общественные науки. - 1990. - № 5. - С. 76-83.

2. Шахназаров Г. Нужна постепенность в переходе от авторитарной системы к демократической // Общест. науки. - 1989. - № 6. - С. 64-69.

3. Гаджиев К. С. Политическая наука. - 2-е изд. - М.: Международные отношения, 1992. - 400 с.

4. Пугачёв В. П., Соловьёв А. И. Введение в политологию: Учеб. пособие для студ. - 2-е изд. - М.: Аспект Пресс, 1995. - 320 с.

5. Таран С. Три рівні української політики // Сучасність. - 1995. - № 2. - С. 62.

6. Москаленко А. "Четверта влада" мусить служити Україні // Друкарство. - 1994. - № 1. - С. 8-9.

7. Здоровага В. Й. Преса і влада // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теор. конф. (9-10 грудня 1993р.). Ред. кол.: М. М. Романюк (віпл. ред.) та ін. - Львів, 1993. - С. 8-13.

8. Чічановський Є., Шкляр В. Світ інформації: особистість, суспільство, держава. - К., М.: Слов'янський діалог, 1995. - 52 с.

хорова¹.

Отже, ґрунтового комплексного дослідження, присвяченого місцю та ролі засобів масової інформації в політичній системі демократичного суспільства, впливу друкованих засобів масової інформації на державотворчий процес, нема. А оскільки проблема державотворення є однією з найактуальніших проблем сьогодення, ми й спробуємо дослідити її через вияв специфічних державотворчих функцій національної преси.

Теоретичні засади і методи дослідження. Наукове дослідження будується на основних методологічних засадах сучасної вітчизняної та зарубіжної політичної думки, теорії журналістики, історії, філософії та соціології. Робота має комплексний характер. Автор застосовує аналітичний, описовий, конкретно-історичний, порівняльний та системний методи дослідження.

Науково-практичне значення дисертації. Проведене дослідження, в'ясувавши певні закономірності функціонування ЗМІ в політичній системі сучасного українського суспільства, дає можливість науковцям і політикам осмислити потенціал друкованого та переданого в ефір слова, вплив його на процес державного будівництва. Зміст роботи, теоретичні положення та висновки можна використати у курсі лекцій з політології, а також у спецкурсах для студентів факультету журналістики ("Засоби масової інформації і структура політичної системи демократичного суспільства", "Основні джерела фінансування засобів масової інформації", "Свобода преси: економічний аспект", "Преса і структури влади", "Преса і державний устрій України", "Неформальна преса періоду перебудови - передвісник свободи слова"), у підготовці загальних лекційних курсів з теорії і практики сучасної української періодики. Результати досліджень мали б зацікавити редакторів українських мас-медіа, керівників та співробітників рекламно-комерційних відділів редакцій газет і журналів, державних та політичних діячів, а серед науковців - політологів та теоретиків журналістики, істориків, філософів, юристів, філологів.

Апробація роботи. Основні положення дисертації обговорено на щорічних наукових факультетських конференціях, на Міжнарод-

1. Прохоров Е. Журналистика - власть. Но какая?// Законодательство и практика средств массовой информации: Ежемесячный бюллетень. -1995. -N 3. -С.11-12.

ній науковій конференції "Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики" (Львів, 25-26 серпня 1995 року). Ці положення знайшли відображення в матеріалах дисертанта, опублікованих у львівській пресі, зокрема в газетах "Високий Замок", "Львівський залізничник", "За вільну Україну", "Літературний Львів", а також переданих каналами інформаційного агентства "Інтелект". Зміст роботи викладено в шести наукових працях.

Дисертаційне дослідження обговорила й рекомендувала до захисту кафедра політології Львівського державного університету ім. І. Франка.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків та списку використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обгрунтовано актуальність та наукове значення обраної теми, визначено мету, предмет та об'єкт дослідження, його джерельну базу. Відображено наукову розробку теми, підкреслено її новизну та науково-практичне значення. Зазначено теоретичну й методологічну основу дисертації.

У першому розділі "*Історико-методологічний аспект державотворчої проблематики*" засоби масової інформації розглядаються через структуру політичної системи суспільства, досліджується державотворча проблематика дорадянської та неформальної преси.

У першому параграфі, який має назву "*Місце та роль засобів масової інформації в політичній системі демократичного суспільства*", доведено, що засоби масової інформації в політичній системі здійснюють постійний багатовекторний зв'язок між усіма її компонентами, є ланкою, яка забезпечує обмін і циркуляцію інформації. Вплив друкованих засобів масової інформації на компоненти політичної системи відбувається опосередковано через формування громадської думки - колективного судження, у якому ставлення до подій, явищ виявляється у формі осуду, схвалення, вимоги та обурення. Громадську думку і відповідно суспільну свідомість засоби масової інформації форму-

ють, реалізуючи свої основні функції: інформаційну, аналітичну (коментування) та критичну. Меншою мірою це стосується виховної, просвітницької, роз'яснювальної, естетичної, гедоністичної функцій та функції політичної реклами. Вищеперелічені функції преси є визначальними, класичними її функціями, що випливають з її природи, сутності та призначення; вони реалізуються у всі періоди демократичного розвитку суспільства, а найглибше виявляються у відносно стабільній та стійкій політичній системі.

Основними принципами функціонування ЗМІ в політичній системі суспільства є:

- принцип оперативного інформування про найважливіші події, факти та явища суспільно-політичного значення;
- принцип оперативного аналізу актуальних проблем та критичної їх оцінки;
- принципи доведення та роз'яснення змісту основних нормативних документів;
- принцип спростування та часткового або повного заперечення хибних теорій, упереджених трактувань;
- принцип плюралізму;
- принцип доступності викладу.

У політичній системі суспільства засоби масової інформації не займають чітко визначеного місця як компоненти політичної системи. Вони або "розсіяні" між складовими політичної організації суспільства, або не входять до цих складових (незалежна преса), але також забезпечують кругообіг інформації.

На етапах глобальної трансформації політичної системи, у період глибоких політичних, економічних і соціальних перетворень роль засобів масової інформації стає більшою та помітнішою. Стрімкий перебіг політичних подій, динамічна зміна політичної ситуації, невизначеність та нерішучість владних структур дають значно ширше поле діяльності засобам масової інформації. Яскравим прикладом такої ситуації є період так званої перебудови. На завершальному його етапі засоби масової інформації, зокрема преса, мали більший вплив, ніж уряд. Друковане та передане в ефір слово було вагомішим, ніж нормативний документ. В остаточному підсумку преса "підім'яла" владні структури морально і фізично застарілої імперії і вивела кращих

представників суспільства на захист "Білого дому", тобто на захист демократичних перетворень. А відтак зробила немалий вклад у занепад імперії, у повний її крах. Іншими словами, засоби масової інформації у переломні періоди історії виконують значно більше функцій. Це, до речі, зрозумів один із основних ідеологів та теоретиків комунізму, який ще на початку першої російської революції стверджував, що преса виконує агітаційну, пропагандистську та організаційну функції.

Молода українська держава перебуває на переломному етапі, вся складність якого полягає в необхідності її якомога швидшого становлення й утвердження як держави європейського зразка. У процесі будівництва самостійної, незалежної держави засоби масової інформації виконують, крім вищезгаданих класичних, ще й інші функції. Ці функції є особливими, специфічними, вони мають певні хронологічні межі. Це консолідуюча, мобілізуюча, конструктивна та опозиційно-руйнівна державотворчі функції сучасної національно-патріотичної преси.

Консолідуюча функція української преси виявляється в свідомому відстоюванні позиції про органічну єдність українського народу, про єдність української нації, про єдині національні традиції й культуру. Виконуючи цю функцію, преса агуртовує українську націю навколо ідеї соборності, незалежності й суверенітету української держави, відстоює й захищає ідею державності. **Мобілізуюча** впливає з аксіоми, що будівництво самостійної української держави вимагає концентрації інтелектуальних та матеріальних зусиль щонайширших верств населення України, всього народу України. **Конструктивна** базується на положенні про те, що відроджувати українську державу можна, лише використовуючи надбання та здобутки попередніх поколінь, їх духовну та матеріальну культуру. І, нарешті, **опозиційно-руйнівна** виявляється у запереченні теорій, що суперечать ідеї української державності, у свідомій руйнації залишків комуністичного тоталітарного режиму, у рішучому відкиданні ідей реанімації імперії в межах колишнього СРСР та створення наддержавних позаконституційних управлінських структур, у гострій боротьбі проти будь-яких форм сепаратизму та великодержавного російського шовінізму. А також в опозиційності до тих політичних рішень уряду, парламенту, певних депутатських фракцій та політичних

партій, які не відповідають інтересам українського народу, гальмують процес розбудови незалежної держави.

Таким чином, у першому параграфі сформульовано методологічні й концептуальні засади функціонування ЗМІ в політичній системі суспільства, з'ясовано їх вплив на кожний елемент системи, а отже, і на державу як на основний, базовий компонент політичної системи суспільства.

У другому параграфі розділу - **"Ідея суверенної держави в дорадянській публіцистиці ХХ століття"** - доведено, що державотворча проблематика - не нове явище сучасної української журналістики. Вона має свої традиції, що дає підстави стверджувати як про історіографію ідеї державності в політичній думці, так і про своєрідну історіографію державотворчої проблематики в журналістиці та публіцистиці. Державотворча проблематика - це найголовніша тема української журналістики нашого століття, бо ідея державності не могла не бути історичним сенсом і виправданням буття такої нації, як українська.

Як ми переконалися, тогочасна національно-патріотична українська преса через публічне порушення проблеми державності українського народу, через інформацію про справжній стан рідного народу за різних окупаційних режимів, через аналіз історичних, політичних, військових, культурних та ідеологічних факторів, що спричинили вікове поневолення, через гостру й нищівну критику політики великодержавних, панівних націй щодо українського народу формувала громадську думку, згуртовувала український народ, мобілізувала його на боротьбу, в тому числі й збройну, за незалежну, самостійну, соборну державу. Тодішня українська преса, яка стояла на засадах державного будівництва, зробила немалий внесок у розвиток української політичної думки, викристалізувала національну ідею, виробила ідеологію і сформувала світогляд. Вона, зрештою, надихнула рух опору у другій світовій війні.

У третьому параграфі розділу - **"Відновлення державотворчої тематики української преси в перебудовний період"** - з'ясовано антидержавну позицію української партійно-радянської преси, її розрив з національною культурою та державницькими традиціями. Проілюстровано сутність української преси комуністичної доби як знаряддя та жертви тоталітарного режиму.

Українська радянська преса до початку 90-х років перебувала під постійним, всебічним і жорстким контролем правлячої комуністичної партії. За сімдесятирічний період більше сотні декретів, постанов, рішень та резолюцій вищих державних та партійних органів колишньої імперії регламентували, обмежували й сковували діяльність усіх засобів масової інформації. Творча інтелігенція, по суті, виконувала роль обслуговуючого персоналу. Цензура, форми й методи партійного керівництва (останні, до речі, навіть "науково" обґрунтовувалися), а також репресивні заходи - шантаж, арешти та фізичне знищення журналістів перетворили українську радянську пресу на знаряддя тоталітаризму. Українські за формою, друківані засоби масової інформації перестали бути такими за змістом.

Українська радянська преса з позиції державного будівництва фактично відігравала роль антинародної, антидержавної трибуни. І в цьому її не стільки велика вина, скільки ще більша біда. Як знаряддя тоталітарного режиму українська радянська преса замовчувала або перекручувала історію поневоленого віками народу, поширювала міфи про радянську дійсність та переваги радянського способу життя. Методом напівправди, відвертої брехні та ярликування маніпулювала громадською думкою. Жорстко контрольована партією, вона не могла пробуджувати національну свідомість українського народу, не спроможна була розвивати українську політичну думку щодо самостійності та незалежності. Але свій посильний внесок у занепад найбільшої імперії другої половини ХХ століття, хоча не такий помітний, як колишня центральна преса, все-таки зробила.

Досліджено еволюцію українських мас-медіа в період перебудови, за який преса пройшла шлях від агітаційно-пропагандистської трибуни партії комуністів до загалом змістовної періодичної преси, преси вільної й незалежної від комуністичного політичного й партійного диктату. Доведено, що, як тільки послаб імперський режим, українська преса відразу сміливо й аргументовано повернулася до проблеми державної самостійності й державного будівництва. Відзначено непересічну роль у формуванні громадської думки, політичної свідомості й політичної культури неформальної української преси.

Другий розділ роботи - **"Преса та важливі напрями державного будівництва"** - складається з трьох параграфів. У першому - **"Принцип розподілу влади як умова демократизації суспільства"** - доведено, що принцип розподілу влади як система рівноваги та противаг, як система стримування кожної із гілок влади є засобом проти узурпації однією владою двох інших. Як основоположний принцип демократичного суспільства, він повинен стати конституційною нормою. Обгрунтовано доцільність щонайшвидшого прийняття Основного Закону.

Українська сучасна національно-патріотична преса відстоює ідею міцної виконавчої влади (консолідуєча функція преси), розширення повноважень Верховного суду України (конструктивна функція) та зміни чинного законодавства про вибори (опозиційно-руйнівна). Національно-патріотична преса однозначно витримує лінію демократичного реформування владних структур, їх співпраці на основі верховенства права.

У другому параграфі - **"Територіальний устрій України в полі зору друкованих засобів масової інформації"** - досліджено позицію різних груп преси з найбільших регіонів України щодо державного устрою. Доведено, що унітарна держава - це оптимальна у нинішній складній економічній, політичній та соціальній ситуації форма державного устрою.

Позиція сучасної української національно-патріотичної преси, насамперед видань всеукраїнського масштабу, стосовно збереження за Україною статусу унітарної держави є виявом її консолідуєчої функції. А неспіливі натяки на ліквідацію Кримської автономії як найбільшого дестабілізатора політичної ситуації в Україні - опозиційно-руйнівної.

У третьому параграфі дослідження - **"Збройні Сили України як гарант незалежності держави"** - консолідуєча, конструктивна, мобілізуюча та опозиційно-руйнівна державотворчі функції преси простежено на матеріалах військової проблематики. Доведено, що українська преса державницької орієнтації займає досить виважену, послідовну й обгрунтовану позицію щодо складних та далеко не однозначно інтерпретованих процесів реформування й утвердження Збройних Сил України. Українська національно-патріотична преса вболіває за розбудову міцної, боєздатної Української армії. Аналізовані видання загострюють увагу на кадрових пробле-

мах українського війська й вказують на неприпустимість зводіння з їх вирішенням. Преса порушує також гострі проблеми матеріально-технічного забезпечення військових формувань, вона не байдужа до роз'язання соціальних проблем військовослужбовців: належного їх матеріального утримання, забезпечення житлом тощо. Преса відстоює ідею дещо тіснішої співпраці України з Північно-Атлантичним блоком, хоча відверто не закликає відмовитися від позаблокового нейтрального статусу України. У пресі акцентовано увагу на збереженні добросусідських, дружніх відносин з Росією, але вказує на неприпустимість тісної співпраці з нею у військово-стратегічному напрямі.

У третьому розділі дослідження - *"Інститути влади і преса"* - запропоновано оптимальні форми співпраці владних структур та друкованих засобів масової інформації. Обґрунтовано, що ці форми, втілені у нормативні акти, державні програми, податкову політику гарантуватимуть свободу слова й забезпечать належний розвиток вітчизняних ЗМІ.

У першому параграфі розділу - *"Вплив преси на процес державного будівництва та джерела її фінансування"* - всю українську сучасну пресу поділено на шість великих груп: офіційна преса, партійна преса, незалежна преса, преса творчих спілок, комерційні видання й інформаційно-довідкова та розважальна преса. В основу поділу покладено джерела фінансування друкованих засобів масової інформації та їх статус. Ми з'ясували, як кожна із цих шести груп преси впливає на процес становлення й розбудову держави й дійшли висновку, що:

Офіційна преса на республіканському рівні виступає інструментом державної політики. На регіональному рівні вона втрачає державотворчі функції, бо в окремих регіонах, зокрема в Криму, є рупором антиукраїнських, антидержавних ідей.

Незалежна преса є гарантом демократичних перетворень. Вона віддзеркалює політичну структуру суспільства і своїм існуванням унеможливає повний контроль держави над засобами масової інформації. Вона є одним з найоперативніших і найгостріших критиків уряду, парламенту, Президента.

Преса творчих спілок є якісною, вона розвиває політичну думку, створює умови для самореалізації творчого потенціалу інтелігенції, формує еліту нації.

Партійна преса. Через загалом невисоку популярність, досить малі тиражі та дещо прямолінійне відстоювання партійних позицій вагомого впливу на процеси державотворення не має. Партійна преса на нинішньому етапі в Україні більше нагадує інформаційно-пропагандистські бюлетені політичних організацій. Хоча окремі видання мають цілком пристойний рівень, займають конструктивні, виважені позиції. Прикладом таких часописів є журнал "Республіканець" та газета "Час/Time", які роблять посильний внесок у здійснення заповітної мрії кожного свідомого українця - у розбудову міцної, соборної держави європейського зразка.

Комерційні видання мають безпосередній вплив на розвиток й стабілізацію найважчої і найскладнішої сфери життя - вітчизняної економіки.

Інформаційно-довідкова та розважальна преса виконує свої прямі функції і на процес державотворення впливає досить опосередковано.

У другому параграфі - **"Свобода слова: економічний аспект"** - акцентовано увагу на засобах масової інформації як особливому виді виробництва. Доведено, що за нинішніх реалій проблема свободи преси має тенденцію переходу з політичної в економічну площину. Подібна тенденція простежується і в інших пост-тоталітарних країнах Східної Європи. Внаслідок пошуку оптимальних шляхів державної підтримки засобів масової інформації ми дійшли висновків, що хаотична й вибіркова дотація урядом засобів масової інформації є непродуманою та навіть шкідливою формою. І водночас найсерйознішою перепоною на шляху до вільного газетного та ефірного слова. А тому фінансова підтримка держави має скеровуватися не на конкретні видання, а на виробництво паперу, розвиток матеріально-технічної бази видавничих комплексів та в сферу розповсюдження преси.

У **висновках** узагальнено результати дослідження, вказано на його наукове і практичне значення.

Ключові слова та поняття: держава, влада, політична система суспільства, тоталітаризм, політичний процес, громадська думка, державотворчі функції, національно-патріотична преса, інформаційний простір України.

СПИСОК ДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Паславський І. Сучасна преса: вплив на державотворчий процес та джерела її фінансування// Збірник праць кафедри української преси.- Вип. 1.-Львів.-ЛДУ.- 1995.-С.50-63.
2. Паславський І.І. Преса і влада: ідеї, реалії та перспективи// Українська книга та періодика: Матеріали між. наук. конф-і "Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики" (25-26 серп. 1995 р.), Львів.-1995.-С.122-138.
3. Паславський І. Вогонь в одязі слова: Західноукраїнська преса першої половини ХХ століття// Літературний Львів.-1995.- N 2.-С.15-16.
4. Паславський І. Поки ми державники - ми українці// Збірник праць кафедри української преси. - Вип. 1.-Львів.-ЛДУ.- 1995.-С.175-178.
5. Паславський І. Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. як дзеркало політичної думки// Збірник праць Наук.-дос. центру періодики. - Львів.-1995.-Вип. II.-С.376-379.
6. Паславський І. Видання цінне, потрібне, змістовне// Українська журналістика: історія і сучасність.- Вісник ЛДУ. Серія "Журналістика". -Вип. 19.-1995.-С.89-91.

АННОТАЦИЯ

Паславский И.И. "Государствосозидающие функции современной украинской печати". Диссертация на соискание учёной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 - политические институты и процессы.

Диссертация посвящена исследованию роли современной украинской национально-патриотической прессы в сложном процессе становления и утверждения государственности. В ней раскрыты основные закономерности и принципы функционирования средств массовой информации в политической системе реформирующегося общества, определены механизмы воздействия печати на процесс государственного строительства. Акцентировано внимание на экономическом аспекте свободы печатных средств массовой информации, на основных направлениях политики государства по отношению к национальным средствам массовой информации.

ANNOTATION

Paslavskiy I.I. Functions of State Development of Today's Ukrainian Press. The thesis is presented for the Degree of Kandidat of political sciences in speciality 23.00.02 - political institution and processes.

The given dissertation is about the role the Ukrainian nationalist and patriotic press is called on to play to assist in the slow and challenging process of building up Ukrainian statehood. It has attempted to reveal the key ways in which mass media operate and the principles by which they do so in the political structure of society, which is currently undergoing considerable change. The thesis has made an effort to determine the effects the printed media have on the statehood development processes in Ukraine. The focus is on the economic aspect of the liberty of the press as well as the key state policy lines with regard to the national Media of Mass Communication.

Підписано до друку 26.02.96.

Формат 60x84 1/16

Ум. друк. арк.1,0. Ум. фарб.-відб. 1,0.

Тираж 100 прим. *Зач. 47*

100200

100200

AB 70.423